

ISSN 2224-5294

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ

Х А Б А Р Л А Р Ы

ИЗВЕСТИЯ

НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

NEWS

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ҚОҒАМДЫҚ ЖӘНЕ ГУМАНИТАРЛЫҚ
ҒЫЛЫМДАР СЕРИЯСЫ



СЕРИЯ ОБЩЕСТВЕННЫХ
И ГУМАНИТАРНЫХ НАУК



SERIES OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES

1 (299)

ҚАҢТАР – АҚПАН 2015 ж.
ЯНВАРЬ – ФЕВРАЛЬ 2015 г.
JANUARY – FEBRUARY 2015

1962 ЖЫЛДЫҢ ҚАҢТАР АЙЫНАН ШЫҒА БАСТАҒАН
ИЗДАЕТСЯ С ЯНВАРЯ 1962 ГОДА
PUBLISHED SINCE JANUARY 1962

ЖЫЛЫНА 6 РЕТ ШЫҒАДЫ
ВЫХОДИТ 6 РАЗ В ГОД
PUBLISHED 6 TIMES A YEAR

АЛМАТЫ, ҚР ҰҒА
АЛМАТЫ, НАН РК
ALMATY, NAS RK

Б а с р е д а к т о р

ҚР ҰҒА академигі

Пралиев С. Ж.

Р е д а к ц и я а л қ а с ы:

эк. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Баймұратов У.Б.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Байпақов К.М.**; филос. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Есім Г.Е.**; фил. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Қирабаев С.С.**; эк. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Қошанов А.К.**; эк. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Нәрибаев К.Н.** (бас редактордың орынбасары); филос. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Нысанбаев А.Н.**; заң ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Сабикенов С.Н.**; заң ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Сулейменов М.К.**; эк. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА академигі **Сатубалдин С.С.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Әбжанов Х.М.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Әбусейтова М.Х.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Байтанаев Б.А.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Жақып Б.А.**; фил. ғ. докторы, проф., чл.-корр. НАН РК **Қалижанов У.К.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Қамзабекұлы Д.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Қожамжарова Д.П.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Қойгелдиев М.К.**; фил. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Құрманбайұлы Ш.**; тарих ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Таймағанбетов Ж.К.**; социол. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА корр. мүшесі **Шәукенова З.К.**; фил. ғ. докторы, проф., ҚР ҰҒА құрметті мүшесі **Дербісәлі А.**

Р е д а к ц и я к ең с е с і:

Молдова Республикасының ҰҒА академигі **Белостечник Г.** (Молдова); Әзірбайжан ҰҒА академигі **Велиханлы Н.** (Азербайджан); Тәжікстан ҰҒА академигі **Назаров Т.Н.** (Тәжікстан); Молдова Республикасының ҰҒА академигі **Рошка А.** (Молдова); Молдова Республикасының ҰҒА академигі **Руснак Г.** (Молдова); Әзірбайжан ҰҒА корр. мүшесі **Мұрадов Ш.** (Әзірбайжан); Әзірбайжан ҰҒА корр. мүшесі **Сафарова З.** (Әзірбайжан); э. ғ. д., проф. **Василенко В.Н.** (Украина); заң ғ. докт., проф. **Устименко В.А.** (Украина)

Главный редактор

академик НАН РК
С. Ж. Пралиев

Редакционная коллегия:

докт. экон. н., проф., академик НАН РК **У.Б. Баймуратов**; докт. ист. н., проф., академик НАН РК **К.М. Байпаков**; докт. филос. н., проф., академик НАН РК **Г.Е. Есим**; докт. фил. н., проф., академик НАН РК **С.С. Кирабаев**; докт. экон. н., проф., академик НАН РК **А.К. Кошанов**; докт. экон. н., проф., академик НАН РК **К.Н. Нармбаев** (заместитель главного редактора); докт. филос. н., проф., академик НАН РК **А.Н. Нысанбаев**; докт. юр. н., проф., академик НАН РК **С.Н. Сабиков**; докт. экон. н., проф., академик НАН РК **С.С. Сатубалдин**; докт. юр. н., проф., академик НАН РК **М.К. Сулейменов**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Х.М. Абжанов**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **М.Х. Абусейтова**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Б.А. Байтанаев**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Б.А. Жакып**; докт. фиол. н., проф., чл.-корр. НАН РК **У.К. Калижанов**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Д. Камзабекулы**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Д.П. Кожамжарова**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **М.К. Койгельдиев**; докт. фил. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Ш. Курманбайулы**; докт. ист. н., проф., чл.-корр. НАН РК **Ж.К. Таймаганбетов**; докт. социол. н., проф., чл.-корр. НАН РК **З.К. Шаукенова**; д. фил. н., проф., Почетный член НАН РК **А. Дербисали**

Редакционный совет

академик НАН Республики Молдова **Г. Белостечник** (Молдова); академик НАН Азербайджанской Республики **Н. Велиханлы** (Азербайджан); академик НАН Республики Таджикистан **Т.Н. Назаров** (Таджикистан); академик НАН Республики Молдова **А. Рошка** (Молдова); академик НАН Республики Молдова **Г. Руснак** (Молдова); чл.-корр. НАН Азербайджанской Республики **Ш. Мурадов** (Азербайджан), член-корр. НАН Азербайджанской Республики **З.Сафарова** (Азербайджан); д. э. н., проф. **В.Н. Василенко** (Украина); д.ю.н., проф. **В.А. Устименко** (Украина)

Известия Национальной академии наук Республики Казахстан. Серия общественных и гуманитарных наук. ISSN 2224-5294

Собственник: РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан» (г. Алматы)

Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации и архивов Министерства культуры и информации Республики Казахстан № 10894-Ж, выданное 30.04.2010 г.

Периодичность 6 раз в год

Тираж: 2000 экземпляров

Адрес редакции: 050010, г. Алматы, ул. Шевченко, 28, ком. 219, 220, тел. 272-13-19, 272-13-18,
www.nauka-nanrk.kz / social-human.kz

© Национальная академия наук Республики Казахстан, 2015 г.

Адрес типографии: ИП «Аруна», г. Алматы, ул. Муратбаева, 75

Editor in chief

S.Zh. Praliyev,
academician of NAS RK

Editorial board:

U.B. Baymuratov, dr. econ. sc, prof., academician of NAS RK; **K.M. Baipakov**, dr. hist. sc., prof., academician of NAS RK; **G.Ye. Esim**, dr. philos. sc., prof., academician of NAS RK; **S.S. Kirabayev**, dr. phil. sc., prof., academician of NAS RK; **A.K. Koshanov**, dr. econ. sc, prof., academician of NAS RK; **K.N. Naribayev**, dr. econ. sc., prof., academician of NAS RK (deputy editor-in-chief); **A.N. Nysanbayev**, dr. philos. sc., prof., academician of NAS RK; **S.N. Sabikenov**, dr. jur. sc., prof., academician of NAS RK; **M.K. Suleimenov**, dr. jur. sc., prof., academician of NAS RK; **S.S. Satubaldin**, dr. econ. sc., prof., academician of NAS RK; **Kh.M. Abzhanov**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **M.Kh. Abusseitov**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **B.A. Baitanayev**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **B.A. Zhakyp**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **U.K. Kalizhanov**, dr. phil. sc., prof., corr. member of NAS RK; **D. Kamzabekuly**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **D.P. Kozhamzharova**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **M.K. Koigeldiev**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **Sh. Kurmanbaiuly**, dr. phil. sc., prof., corr. member of NAS RK; **Zh.K. Taymaganbetov**, dr. hist. sc., prof., corr. member of NAS RK; **Z.K. Shaukenova**, dr. soc. sc., prof., corr. member of NAS RK; **A. Derbisali**, dr. phil. sc., prof., honorary member of NAS RK

Editorial staff:

G. Belostechnik, NAS Moldova academician (Moldova); **N. Velichanly**, NAS Azerbaijan academician (Azerbaijan); **T.N. Nazarov**, NAS Tajikistan academician (Tajikistan); **A. Roshka**, NAS Moldova academician (Moldova); **G. Rusnak**, NAS Moldova academician (Moldova); **Sh. Muradov**, NAS Azerbaijan corr.member (Azerbaijan); **Z. Safarova**, NAS Azerbaijan corr.member (Azerbaijan); **V.N. Vasilenko**, dr. econ. sc., prof. (Ukraine); **V.A. Ustimenko**, dr. jurid. sc., prof. (Ukraine)

News of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. Series of Social and Humanities.
ISSN 2224-5294

Owner: RPA "National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan" (Almaty)

The certificate of registration of a periodic printed publication in the Committee of information and archives of the Ministry of culture and information of the Republic of Kazakhstan N **10894-Ж**, issued 30.04.2010

Periodicity: 6 times a year

Circulation: 2000 copies

Editorial address: 28, Shevchenko str., of. 219, 220, Almaty, 050010, tel. 272-13-19, 272-13-18,

[www:nauka-nanrk.kz](http://www.nauka-nanrk.kz) / social-human.kz

© National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, 2015

Address of printing house: ST "Aruna", 75, Muratbayev str, Almaty

NEWS

OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

SERIES OF SOCIAL AND HUMAN SCIENCES

ISSN 2224-5294

Volume 1, Number 299 (2015), 300 – 304

**DRAMATURGY OF ZHUSIPBEK AYMAUYTOV:
CLASSIC TRADITIONS AND ARTISTIC OUTLOOK**

T. S. Tebegenov

Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Kazakhstan.

E-mail: tebegenov@mail.ru

Key words: drama, world, classical, tradition, art.

Abstract. In the dramaturgy of Zhusipbek Aymaulytov at the level of world classic traditions the skill of the word art is colorfully described.

**ЖҮСІПБЕК АЙМАУЫТОВТЫҢ ДРАМАТУРГИЯСЫ:
КЛАССИКАЛЫҚ ДӘСТҮР ЖӘНЕ
СУРЕТКЕРЛІК ДҮНИЕТАНЫМ СИПАТЫ**

T. S. Tebegenov

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

Тірек сөздер: драматургия, әлем, классика, дәстүр, өнер.

Аннотация. Жүсіпбек Аймауытов драматургиясындағы әлемдік классикалық дәстүр деңгейіндегі көр-кемдік сипат арқылы қазақ сөз өнеріндегі осы әдеби тек саласындағы шеберлік үлгісі айқын аңғарылады.

Әлем өркениетінің тарихында сөз өнеріндегі әдеби тек түрлерінің (эпос, лирика, драма) пайда болуының, қалыптасуының, дамуының ғасырлар бойы жалғасып келе жатқан дәстүрлі жолы бар.

Планетамыздағы бес құрлықты мекендейтін халықтардың бұған дейінгі мыңжылдықтар белес-терінен өткен тарихын саралап қарастырғанда ежелгі дәуірлерде негізі қаланып, адамзат өркениеті дамуы кезеңдерінде классикалық дәстүр болған заңдылықтар, көрнекті үлгілер басты бағдарға алынады. Бұл орайда, әлемдік сөз өнері тарихындағы байырғы әдеби тек түрі драматургияның классикалық поэтикалық болмысын қазақ әдебиеттануы ғылымында тұңғыш байыптаған, тұжы-рымдаған Ахмет Байтұрсыновтың «Әдебиет танытқышындағы» анықтамалық тұжырымын басты назарымызға аламыз:

«Айтыс-тартыста ақын өз басындағы емес, басқаның басындағы уақиғаны көрсетіп, өз басы-нан, көңілінің күйінен ешнәрсе қатыстырмайды. Бұл жағынан айтыс-тартыс әуезеге (әңгімеге) жақын.

Әуезеде (әңгімеде) бір болған уақиғаны, уақиғада болған адамдардың не істеген әңгімесін естиміз, бірақ ол адамдарды, уақиғаларды көрмейміз. Айтыс-тартыста ақынның айтқан әңгімесін естімейміз, уақиғаның өзін, уақиғада болған адамдардың өздерін көреміз. Уақиға көз алдымызда болып адамдардың тіршілік жүзінде айтысып-тартысып өмір шеккенін көреміз. Тіршілік майда-нында адамдардың ақылы жеткенінше амалдап, қайратына қарай қару қылып, алысқаны, арбағаны, қуанғаны, жылағаны, ойнағаны, күлгені, сүйінгені, күйінгені, жауласқаны, дауласқаны, бітіскені, жарасқаны өмір жүзіндегідей көрініп, көз алдыңнан өтеді.

Бұл шын өмірдің өзі емес, нәрсенің айнаға түскен сәулесі сияқты, өмірдің алаңда көрсетілетін сәулесі ғана. Бірақ нәрсенің айнаға түскен сәулесі қандай айнамайды, бұ да сондай шын өмірдің өзінен айнамайтын сәулесі [1, 175-176-бб].

Қазақ және әлем халықтарының сөз өнері мұраларының ең байырғы үлгісі драматургиялық шығармалардың классикалық дәстүр болып қалыптасқан поэтикалық табиғатына тән жанрлық жіктелуі де зерттеушілеріміздің назарында келеді. Академик Қажым Жұмалиев драматургия жанрларының трагедия, драма, комедия атауларымен үшке бөлінетінін айтып, олардың сюжеттік, композициялық желілер арқауындағы көркем шындықпен бейнелену ерекшеліктерін атап көрсетеді:

«Бұлар өзара суреттемек болған оқиғасын және оқиғаға қатысушыларды талғап алу түріне қарап айрылады. Көркем шығармалар түрлі оқиғаларды, күресті көрсетеді. Көздеген өз мақсаттарына жету үшін, қатысушылар бір-бірімен ішкі (психологиялық) және сыртқы бөгеттермен күреседі» [2, 144-б].

Қазақ драматургиясы – әлем өркениетіндегі классикалық дәстүрлердің заңды жалғасының көрсеткіші. Ежелгі грек (Эсхил (б.д.д. 525-456 жж.), Софокл (б.д.д. 446-406 жж.), Еврипид (б.д.д. 480-406 жж. шамасы), Аристофан (б.д.д. 445-385 жж.), Рим (Сенека, б.д.д. 4-65 жж, Теренции, б.д.д. 195-159, Плавт, б.д.д. III ғ. ортасы-184 ж.), Қайта өрлеу дәуіріндегі Англия (Шекспир), Испания (Лопе де Вега, Калдерон, Франция (П.Корнель, Ж. Расин, Мольер), Ағартушылық дәуірінің (Францияда – Дидро, Германияда – Лессинг) драматургиясы да классикалық дәстүр негіздерін қалыптастырды.

Әлем өркениеті кеңістігіндегі драматургияның жаңаша қарқынмен дамуы сөз өнері тарихындағы романтизм, реализм көркемдік әдістерінің әдеби үдерістегі белсенді қолданысқа түскен кезеңінен бастап өрістеді. Еуропалық әдеби даму үдерісінде Гете мен Шиллердің, В. Гюгоның, А. Виньидің, Байронның, Шеллидің, А. Дюмонның, Г. Ибсеннің, Гауптманның, Б. Шоудың, Дж. Голсуорсидің және т.б. ондаған жаңа буын драматург қаламгерлердің пьесаларымен жалғасты.

Драматургиядағы классикалық дәстүр қазақ сөз өнерінің де тарихи-поэтикалық дамуына негіз болды. Драматургияның классикалық дәстүрі қаламгерлер пьесалары әдеби нұсқаларының театр көрермендерінің назарына сахналық қойылым арқылы көрсетуге ұсынылатын көркем әдебиет шығармалар тұрғысында танылады. Жүздеген көрермендердің алдында сахналық қойылым түрінде ұсынылатын драматургия туындылары пьесалардың композициясын құрайтын авторлық ремаркалармен, эпикалық баяндаулармен, прозалық суреттеулермен, бейнелеулермен, сонымен бірге сахналық деклорациялық безендірулермен әуездік-әуендік сарындардың естілуімен, үлкенді-кішілі жарық сәулелерінің түсірулерімен, т.б. алуан өнер түрлері тоғысуымен, тұтасуымен беріледі.

Классикалық ежелгі дәстүрлер жүйесінде кейіпкерлердің монологтары мен диалогтары арқылы олардың әрқелкі мінез-құлық психологиялық ерекшеліктері, олар өмір сүріп отырған кезеңдегі әлеуметтік-тұрмыстық, халықтық хал-ахуал анық сезіледі. Жеке адамдар және отбасылар, әлеуметтік топтар араларындағы кикілжіңдер, қақтығыстар – философияның дәстүрлі заңдылығы – қарама-қайшылықтардың күресі мен бірлігі аясында қамтылады. Бұл – көне замандардан біздің қазіргі дәуірімізге дейінгі драматургия туындыларының алтын желісі. Драматургияның ең басты классикалық осы дәстүрі хақында суреткер жазушы, ғұлама Мұхтар Әуезовтің «Драматургия заңы туралы кейбір ойлар» атты еңбегіндегі пікірі әлемдік әдебиеттануда ортақ теориялық заңдылық болып саналады:

«Конфликт мәселесенің заңды саласы – драматургиялық жанрдан алшақтатып, буалдыр түсіндірмеу керек! Оны әдебиеттің барлық түрлеріне бірдей жапсыра берудің жөні жоқ. ...Ал, драматургияда конфликт мәселесі – пьесаның жанрлық белгісін көрсететін шешуші элементтің бірі. Драма теориясының мәселесі де, міне, осы.

Бұл – өлеңді белгілейтін поэтика элементтері сияқты драматургияның негізгі компоненті. Драмалық шығарманы анықтап, проза, поэзиядан бөлектеп тұратын шартты белгі – жалғыз осы конфликт. Өзге жанрдан аққұла әрбір пьеса шиеленіскен қайшылықтарға, жігер, сезім, ой, еңбек, мақсат, т.б. қайшылықтарына құрылады. Осы қарама-қарсы линияларында конфликт тудырып дамытады. Ал, конфликт нағыз сауатты жазылған драманың өзегі, негізі болады» [3, 360-361-бб].

Сөз арқауындағы әлем өркениеті кеңістігіндегі ежелгі дәуірлерден бері үздіксіз қалыптасу, даму, өрлеу жолындағы драматургия ғасырдың басындағы қазақ даласының әр аймақтарындағы

оқыған жастардың ойын-сауық, әдебиет кештері ұлттық театр өнеріне барар алғашқы қадамдарға түрткі болды.

К. Тоғысовтың «Надандық құрбаны» (Уфа, 1915) атты драмасының жеке кітап болып жарыққа шығуынан кейін қазақ драматургиясының әлемдік классикалық дәстүрге сай шығармашылық сипатын қалыптастырған Жүсіпбек Аймауытов, Міржақып Дулатов, Қоныс Кемеңгеров, Мұхтар Әуезов, Сәкен Сейфуллин, Жұмат Шанин, Бейімбет Майлин, Жиенғали Тілепбергенов және т.б. драматургтер дараланып танылды [4,286-289-бб].

Жүсіпбек Аймауытовтың драматургиясы – әлемдік классикалық дәстүр негізінде қалыптасқан қазақ сөз өнерінің көрнекті көрсеткіші. Драматургтің пьесалары – қазақ драматургиясының кәсіби шығармашылық қалыптасу, даму көрсеткіші. Оның пьесаларында сөз арқауында айтылған классикалық дәстүр ерекшеліктері толық байқалады. Жазушы-драматургтің «Ел қорғаны» (1925), «Мансапқорлар» (1925), «Қанапия мен Шәрбану» (1926), «Шернияз» (1926) [5, 428-556-бб.] атты пьесалары – әдебиетіміздің қазынасы. Жазушы-драматургтің табиғи таланты мен, адамзат өркениетінің арғы-бергі тарихындағы драматургияның театр өнерінің теориясы мен тарихын жетік білетіндігі ұлттық сөз өнерінің осы саласындағы көркем туындыларды жазуына дүниетанымдық негіз болды. Пьесалардағы көркем әдебиет туындыларына тән заңдылықтарының сақталуы мен олардың театр сахналарына қойылуы мұраттары бірлігіндегі ерекшеліктер жүйесінен қаламгердің классикалық дәстүр мен өзіндік суреткерлік дүниетаным сипаты аңғарылады.

Жүсіпбек Аймауытов драматургиясының классикалық үрдістегі поэтикалық табиғатын түсіну үшін қазіргі әдебиеттанудағы ұстаз-ғалым академик З. Ахметовтің теориялық анықтамасын бағдар ете аламыз: «Біз болып жатқан, болып өткен уақиға-жағдайларды кейіпкерлердің айтуынан біліп, солардың көзімен көріп, кейіпкердің хал-жайын, сағыныш, қуаныш-қайғыға берілуінен ойлау-сезінуінен байқаймыз. Сөйтіп, драмалық шығармада жеке адамның ойлану-сезінуін терең көрсететін лирикалық тәсіл мен тұтас боп шиеленіспен уақиғаны баян ететін эпикалық жанрға тән көркемдік тәсіл қабысып ұштасып жатады» [6, 81-б.].

Қазақ драматургиясының әлемдік классикалық деңгейде қалыптасуының бастауында тұрған суреткер-ойшыл жазушы Жүсіпбек Аймауытов шығармашылығындағы пьесаларын мазмұн мен пішін поэтикасы заңдылықтары бойынша қазіргі уақыт талабына орай талдау, бағалау – өзекті мәселе.

«Ел қорғаны» атты бір перделі он бір көрінісі пьесаның тақырыбы – ХХ ғасырдың 20-жылдарындағы саяси-әлеуметтік өзгерістер кезеңіндегі қазақ халқының тұрмыстық хал-ахуалы, идеясы – қазақ халқының тәуелсіз, дербес, ел болуы жолына өмірін, қызметін арнаған ел қорғаны Алаш қайраткерлерінің, ел азаматтарының, халық әскерінің азаматтық-отаншылдық, жауынгерлік болмысын бағалау. Пьесаның сюжеттік-композициялық желісіндегі қазақ халқының төңкерістер, азамат соғысы дүрбелеңдері кезінде қосақ арасында босқа қырылып, құрып кетпеуін ойлаған Алаш зиялыларының жанкешті азаматтық-қайраткерлік қызметтері, ұлттық-отаншылдық ұстанымдары. Оқыған жігіт және оның сөзі арқылы танылатын ұлтымыздың көсем. Ахмет Байтұрсынұлы бейнелері арқылы айқындалады. Пьесаның «Екінші көрініс» сахналық бөлігіндегі қазақ аулы ақсақалдарының, байлардың билердің, болыстың, кедейлердің алдына келіп, елді сақтау үшін жаңа қазақ елін қорғайтын әскер қатарына жазылуға үгіттеп тұрғанын тыңдаймыз. Пьеса кейіпкері Оқыған жігіттің бұл сөзінен Ресейде болып жатқан аласапыран азамат соғысы қырғынынан олардан тарихы да, тағдыры да бөлек қазақ халқын сақтауды ойлаған нағыз ел қорғаны қайраткер азаматтың тұлғасы дараланған:

«... Ақтың әскері еріген қардай тозып, жауынгер қызыл әскердің дүмпуіне шыдамай, қашып жатыр. Бірақ тек кетіп жатқан жоқ. Қазақтың кең даласын басып, жолындағы елді қырып-жойып, талап, бүлдіріп бара жатыр. Одан-бұдан қашқан, босқан ақтың әпесері, өңкей соғылғандарды ертіп алып, ел шауып, банды болып жүр...

Бұл қалыпта ел – ел болмайды, қазақ сықылды қарусыз, қамсыз, әлсіз ел әскердің аяғы астында тапталып жоғалып кетуі мүмкін» [5, 431-б.].

Пьесаның идеялық-композициялық желісіндегі сюжеттік даму сәттерінде қазақ елін, ауылдарды жойылып кетуден сақтау, сақтану үшін қару-жарақ берілетін әскер құруды («Әтірет болуға жігіт беріңіздер. Біз қару-жарақ берейік. Сөйтіп, ел өзін-өзі қорғасын») ұсынған Оқыған жігітті ақсақалдар ғана қолдап, басқалары қозғала қоймаған кездегі кейіпкер Оқығанның халыққа, әлеуметке арнау монологы ұлтын сүйген қайраткердің қазіргі уақытта да маңызды сөзі:

«... Бастарыңа бұдан да ауыр күн тумасына кімнің көзі жетеді? Мұнша қорғалап, жантәттілік қылғандарың жақсы ырым емес. Бұл – ел болмайтын елдің мінезі. Түптеп келгенде кім күшті, кім ұйымды, кім өжет болса дүниеде, сондай жұрттар ғана өмір сүреді. Қазақ сықылды қорқақ, берекесіз, әлсіз ел – ел болып жасай алмайды. Бұл – табиғаттың заңы, естеріңізде болсын» [5, 434-б.].

Пьесадағы **Оқыған жігіт** – қазақтық өзіндік ұлттық мемлекеттілігі бар халық боп сақталуы үшін өлімін, білігін, өмірін сарп еткен Алаш қайраткерлерінің жиынтық бейнесі. Пьесадағы Оқыған жігіт – Қазақ автономиясын құрып, ұлттық мемлекеттілікті, халықты сақтау үшін Кеңес үкіметі мекемелерінде еңбектен Ахмет Байтұрсынұовтың, Смағұл Садуақасовтың, Жүсіпбек Аймауытовтың, Қошмұхаммед (Қошке) Кеменгеровтің, Сұлтанбек Қожановтың және т.б. оқымысты қайраткер зиялыларымыздың көркем бейнесі.

Пьеса кейіпкері Оқығанның осы намысты қыздыратын, жігерді қайрайтын сөзінен кейінгі сюжеттік шарықтау шегінде елді қорғайтын әскер тобына Әбіш, Құрмаш, Домбай, Көпжасар, Ораз есімді жігіттер өз еріктерімен жазылады.

Пьесаның сюжеттік шиеленісті сәтіндегі үшінші көріністе милиционерлік қызметіндегі кейіпкер Ораздың Байбек байдың жылқысын қызмет көлігіне пайдаланауынан туындаған пікір қақтығысымен, төртінші, бесінші көріністердегі қазақ аулына келіп тонаушылық-қарақшылық жасаған бұрынғы патша әскерінің, қазіргі ақтың екі офицерінің үш солдатының жиіркенішті айуандық іс-әрекеттері (кілем, білезік, сакина, т.б. ұсақ-түйек заттарды олжа етуі, Құран кітабын тартып алып, шылым орауға пайдалануы, жас әйелді зорлауы, т.б.) сол кейіпкерлердің сахналық көріністердегі диалогтарымен беріледі. Жатжұрттық зорлықшыл ел әскерсымақтарының айуандық, қорлық, мазақ түріндегі сұмырайлық, іс-әрекеттері туралы пьеса кейіпкері еті тірі кедей Ораздың монологу шындық келбетін көз алдымызға реалистік болмысымен елестетеді:

«Ораз. Әй, қорлық-ай!. Ақ некелі әйел сүндетсіздерге рәсуа болды-ау!.. Жарықтық Құран дәретсіз қолға түсті-ау!.. Таланып жатқан мүлікті не қылайын?!.. Япыр-ай! Бұ қалай болды?! Арамдалмаған, аяққа басылмаған не қалды? Мынаны көре тұра дәтін қалай шыдар? Жүрегің қалай пайыз табар? Бірақ кішкене шыдау керек. Жалғыз менің қолымнан не келеді? Қой, әзір сыр білдірмейін! Бір есебі табылар... (Сазарып, қабағы түсіп бір-екі минуттай тұрады)» [5, 440-б.].

Пьеса сюжетінің осы шиеленісі сәті – ақ бандалар зорлап жатқан әйелдің тұншыға шырылдаған даусын («Ойбай-ай! Жасаған-ай! Құдай-ай, мені неге алмады?!.. Ораз-ау... ағажан-ау!!.. Өлтірді-ау! Келсейші!) естігендегі Ораздың психологиялық құбылысты бет бейнесін суреттеген авторлық ремарка (Ораз. (бет-аузы тыржиып, тісі ырсыып, құшырланып, малға шабатын қасқырша құнтыып оңтайланады) да озбыр отаршылдықтың қорлығынан, зорлығынан әбден ашынған ашулы, айбатты, қаһарман нағыз қазақтың қанды шайқасқа ұмтылған шынайы болмысын байқатады.

Пьеса сюжетінің шарықтау шегіндегі кейіпкер еті тірі жігіт Ораздың зорлықшыл, тонаушы екі офицер мен олардың үш солдатын атып өлтіргенінен намысын қолдан бермейтін нағыз ел қорғаны батыр азамат жігіттер бейнелері дараланған. Әрине, пьесаның сюжеттік-композициялық желісінде қызыл әскер қатарына жазылып, ауылды, халықты сол қарулы жасақтарымен сақтау айтылғанмен, суреткердің поэтикалық-психологиялық мағыналық астарлары арқылы негізгі көріністердегі қимыл-әрекеттер иелері Алаш зияларының және ел ішіндегі көкірегі ояу ақсақалдардың, намысты, жігерлі, шешімтал азаматтардың нағыз ел қорғаны екендіктері танылады. Ғасырлар бойы қазақ және басқа да өзіндік тарихы бар халықтарды басқыншылық-отарлық зорлық билеп-төстеумен жазалау соғыстарымен, талаушы-тонаушы қарашылық іс-әрекеттерімен әлем алдында әбден жиіркенішті болған жатжұрттықтардың іс-әрекеттері пьеса кейіпкерлерінің монологтарымен, диалогтарымен дәйектелген:

«I ақсақал. Құдай сақтасын. Ел рәсуа болды ғой. Тек артының қайырын тілеген болмаса, қолдан келер түк жоқ.

II ақсақал. Бұл иттердің өзі неткен көп! Соғысып, қырылып жатса да таусылар емес қой!

I ақсақал. Бұ кәпір өскен жұрт! Қытайдан соңғы, көп жұрт осы шығар. Кеше Шыңғысқа бой бермеген орыс емес пе?» [5, 429-430-бб.].

Ал, бұрынғы патшаның, төңкерістен кейінгі ақтың әскерінің қарақшылық-бандиттік іс-әрекеттерінің шынайы болмысы тоғызыншы көріністегі кейіпкер Әбіштің диалогымен де дәйектеле түскен:

«Әбіш. ... Қазақ ауылына келсе қойға шапқан қасқырдай есі шығып, ұмтылатын бұл иттердің әдеті емес пе? Бәрі жапырласып, үйді-үйді кезіп, жасау іздеп жүргенде жаушы-жалам бір атқа міне салып, өзекті өрлей жытқаным ғой. Қуып берді. Батырлатып атып келеді...» [5, 441-б.].

Пьесаның тілдік өрнектері көркем кестелі мағыналы қолданыстарымен ерекшеленеді. Басты кейіпкерлердің диалогтарында да, монологтарында да Қазақ Елінің дербес мемлекет болуы, халықтың бақытты тұрмыстағы мәңгілік болашағын тілеуші нағыз ел қорғаны азамат тұлғасын, ел қорғаны – қазақтың ұлттық бірлігі идеясы дараланған:

«Оқыған. ... Елге тәртіп, тыныштық арнайды. Оған дейін қырғын-сүргіннен құтыла алмайсыздар. Сол тыныштық заманға тезірек жетуге қам қылу керек. Бүгінге шейін елдің мал-мүлкі талауда, адамы атылуда келе жатыр. Қазақ не онда, не мұнда жоқ, қосақ арасында бос кетіп отыр. Қайткенде шығыннан толас боласыздар? Мал-жанға қайтсеңдер ие боласыздар?» [5, 433-б.].

Қазақ халқының отаршыл Ресейдің билеп-төстеуінен құтылып дербестенуінің бастама ісі туралы кейіпкер Оқығанның «Біз де қазаққа автономия алу жолындамыз. ... Ахмет Байтұрсыновты естулерің бар шығар! ... О кісі қазақтың автономиясын алуға Мәскеуге барды» – деген сөздеріне пьеса кейіпкерлері ақсақалдардың іле елең етіп жамыраса сөйлегендерінен («О кісі қайда? О кісі қайда? ... Ой, жарықтық-ай!») ұлт ұстазы ғалым-ағартушыны сүйген халық көңілінің ықыласын сеземіз.

«Ел қорғаны» пьесасы қаламгердің көркемдік-эстетикалық дүниетанымымен, ұлттық-азаматтық ұстанымымен Қазақ Елінің қорғаны болатын халық ішіндегі ер көңілді, батыр, батыл мінезді қаһарман-жауынгер рухты ұрпақты аңсау ойлылығымен ерекшеленеді.

Қорыта айтқанда, Жүсіпбек Аймауытов драматургиясындағы әлемдік классикалық дәстүр деңгейіндегі көркемдік сипат арқылы қазақ сөз өнеріндегі осы әдеби тек саласындағы шеберлік үлгісі айқын аңғарылады.

ӘДЕБИЕТ

- [1] Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш: зерттеу мен өлеңдер. – Алматы: Атамұра, 2003. – 208 б.
- [2] Жұмалиев Қ. Әдебиет теориясы // Классикалық зерттеулер: Көп томдық. – Алматы: Әдебиет әлемі, 2013. – Т. 15: Қ. Жұмалиев, З. Қабдолов, З. Ахметов. Әдебиет теориясы. – 412 б.
- [3] Әуезов М.О. Уақыт және әдебиет. – Алматы: ҚМҚМӨБ, 1962. – 4238 б.
- [4] Қазақстан Ұлттық энциклопедия. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы Бас редакциясы, 2001. – 3 т. – 720 б.
- [5] Аймауытов Ж. Шығармалары: Романдар, повестер, әңгімелер, пьесалар. – Алматы: Жазушы, 1989. – 560 б.
- [6] Әдебиеттану терминдерінің сөздігі / Құраст.: З. Ахметов, Т. Шаңбаев. – Алматы: Ана тілі, 1996. – 240 б.

REFERENCES

- [1] Baitursynov A. Literature tanıtqısh: Research and poems. Almaty: Atamura, 2003. 208 p. (in Kaz.).
- [2] Dzhumaliyev. Theory of Literature. Classical Studies: Volumes. Almaty: World Literature, 2013. Vol. 15: K. Dzhumaliyev, Z. Kabdолоv, Z. Akhmetov. Adebiet teoriyası. 412 p. (in Kaz.).
- [3] Auezov M.O. Time and literature. Almaty, QMQMAB, 1962. 4238 p. (in Kaz.).
- [4] The National Encyclopedia. Almaty: Kazakh Encyclopedia of the Editorial Board, 2001. Vol. 3. 720 p. (in Kaz.).
- [5] Zh. Aimauytov's works: novels, novellas, short stories and plays. Almaty: Zhazushy, 1989. 560 p. (in Kaz.).
- [6] Literature Glossary of terms. Compilers: Z. Akhmetov, T. Shanbayev. Almaty: Ana tili, 1996. 240 p. (in Kaz.).

ДРАМАТУРГИЯ ЖУСИПБЕКА АЙМАУЫТОВА: КЛАССИЧЕСКИЕ ТРАДИЦИИ И ХУДОЖЕСТВЕННОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ

Т. С. Тебегенов

Казахский национальный педагогический университет им. Абая, Алматы, Казахстан

Ключевые слова: драматургия, мир, классический, традиции, искусство.

Аннотация. В драматургии Жусипбека Аймауытова на уровне мировых классических традиций красочно описывается мастерство искусство слова.

Поступила 27.01.2015г.

МАЗМҰНЫ

ТАРИХТЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

<i>Әбсаттар қажы Дербісәлі. Марокко мен Испаниядағы жәдігерліктеріміз.....</i>	5
<i>Камалов А.К. Советтік Азияға миссия: АҚШ-тың вице-президенті Генри Уоллестін Сібірде, Өзбекістанда және Қазақстанда (1944 ж.).....</i>	17
<i>Кәрімова Р.О. Шығыс Түркістанда маталарды өндіру: дәстүр сабақтастығы.....</i>	22
<i>Сүгірәлинов М.М. Ауғаныстан Хазарейлері.....</i>	28

ШЫҒЫС ДЕРЕКТАНУ

<i>Сағындықова Н.Ж. Ахмед Йүгнеки (Югнеки).....</i>	38
<i>Тохтабаева Ш.Ж. Көне заманның шығармашылық демі.....</i>	47
<i>Батырхан Б.Ш., Тоқтарбекова Л.Н. Фирдаусидің «шаһнама» дастанындағы даналық ойлар.....</i>	56
<i>Ошан Ж. Көне тарихи жәдігерден қалған жалғыз парак.....</i>	60
<i>Қамбарбекова Ф.Ә. «Иншай Тахир Вахид» – Қазақстан және Орталық Азия тарихын зерттеудегі дереккөз ретінде.....</i>	67
<i>Молотова Э.М. Бурхан Киличе ад-дин туралы тарихи шығармалардан ақпарлар.....</i>	76
<i>Каримова З.К. XVIII ғасырдағы қазақ-жоңғар байланыстары Молла Абд әл-Әлімдің «Ислам-наме» дереккөзінде.....</i>	79

ТІЛ БІЛІМІ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТАНУ

<i>Молотова Г.М. Уйғыр фольклорына үнді-араб-иран-түрік қарым-қатынасы.....</i>	85
<i>Юсупов Р. XX ғасырдың басындағы Шығыс Түркістандың әдеби жағдайы.....</i>	90
<i>Дюсенов Б.Д. ««Китаб ад-Дурра...» сөздігіндегі адамға қатысты сөздердің этнолингвистикалық сипаты».....</i>	94
<i>Масимова Х.В. Жазба ескерткіштердегі етістіктің Рай және Егіс, Жақ-сан категориялары.....</i>	99
<i>Баратова Ш.Б. Қазіргі қазақ және ұйғыр поэзиясында қара өлең ұйқасы және шалыс ұйқастың даму ерекшеліктері.....</i>	106

ҚАЗІРГІ ШЫҒЫСТАНУ ОЙЫ

<i>Джалилов З.Г. Хариджизм: радикалды исламның генезистік тарих дамуында.....</i>	111
<i>Мансурова А.С. Діни толеранттылық және діни диалог ара шарттар глобалдық нақтылықта.....</i>	117
<i>Байдаров Е.Ұ. Қазақстан қоғамының этноәлеуметтік және этноконфессионалды тұрғысындағы өзбек этникалық тобының орны.....</i>	123
<i>Дүйсен Ф.М. Орталық Азия және Үндістанның туризм мен рекреация саласындағы ынтымақтастығының болашағы: жағдайлары және ресурстары.....</i>	135
<i>Шаймарданова Н.Ж. Келіспеушілік пен қарама-қайшылық контекстіндегі жапон-корей қарым-қатынастарының тарихы.....</i>	142
<i>Руденко Е.И. Жаһандық оңтүстік азиялық шетжұрт: қалыптастыруы, сыныптамасы, маңыздылығы.....</i>	147
<i>Хаджиева Г.У. Дамушы мемлекеттердің әлеуметтік-экономикалық жаңаруын зерттеудің теориялық аспектілері.....</i>	155
<i>Мадалиева Ж.К. Мифология мәдениеттің тарихи серпінділігінде.....</i>	162

ЖАС ҒАЛЫМДАРДЫҢ ЗЕРТТЕУЛЕРІ

<i>Муратбекова А.М. Қытай–Үндістан қарым-қатынастарындағы территориялық шиеленістер.....</i>	169
<i>Қоңырбай Ә.Р. Жаңа Жібек Жолының қалыптасуы: экономикалық потенциал мен Қазақстан үшін перспективалар.....</i>	176
<i>Бәтенова А.Ж. Саяси жаңару саясаты жүргізілген Жапония (1797–1900 жж.).....</i>	186
<i>Мукатова Ә. Сәйкестік зерттеу тұжырымдамасына шыққан көзқарас: тарихнама аспекті.....</i>	192
<i>Әубәкір А. Көне түрік ғұрыптық кешендері этносемантикасының кейбір қырлары.....</i>	196

* * *

<i>Сапарбаев Б.А., Көкенова А.Т., Әбілкасым А.Б. Инновациялық іс-әрекетті мемлекеттік қолдау – ғаламдастыру жағдайында ұлттық экономиканың тиімділігін арттыру факторы ретінде.....</i>	203
<i>Әбіқаева М. Қазақстан Республикасында энергетика келешегінің дамуы мен қуат үнемдеу әлеуеті.....</i>	207
<i>Алауханов Е.О. Отандық қылмысты зерттеулерінің дамыту жолдары. Жетістіктері және мәселелері.....</i>	211
<i>Альмурзаева Б.К., Кубиева В.А., Салиш С., Сагиева А.Т. «Білім беру сапасы»: негізгі тәсілдер және түсіндірмелер.....</i>	215
<i>Аюпова З.К., Құсайынов Д.Ө. Дүниетаным қалыптасуындағы дұрыс ойлаудың орны мен мәні жайлы.....</i>	220
<i>Досжан Р.К. Абай Құнанбаев шығармашылығындағы жастарды тәрбиелеудегі білім және еңбек идеясы.....</i>	227

<i>Егембердиева С.М., Абдраманова Г.Қ., Есмағұлова Н.Д.</i> Ықпалдасу шарттарындағы Қазақстан мен	
Польшаның әлеуметтік-экономикалық мәселелері.....	231
<i>Жанақова Н.Т.</i> Тың игеру науқаны және қазақ тілінің тағдыры.....	238
<i>Байбекова М.М., Анарбаев З.З.</i> Қазақстан Республикасындағы психологиялық қызметтің ролі.....	243
<i>Картаева Т.Е.</i> Шығыр қондырғысы және оның қолданыс аясы.....	247
<i>Көкенова А.Т., Ағмасова Г.С.</i> Әлеуметтік қорғау модельдерінің дамуындағы негізгі тенденциялар.....	255
<i>Нахытбекова Э.И.</i> Ағылшын тілі пәнін өту барысындағы жобалап оқыту әдісін қолданудың өзектілігі.....	260
<i>Ералин Қ., Қожамқұлова Б., Исаева Н.</i> Қыш өңдеу шебері Абай Рысбековтың этнодизайндық шығармашылығы.....	263
<i>Тебегенов Т.С.</i> Жүсіпбек Аймауытов пьесаларындағы әлеуметтік қайшылық шындығы.....	266
<i>Шамахова А.</i> Өмір шындығын бейнелеудегі көркемдік уақыт пен көркемдік қиял	
(Шыңғыс Айтматовтың «Жан пίδα» романы бойынша).....	274
<i>Көкенова А.Т., Ағмасова Г.С.</i> Инновациялық әлеуметті бағалаудың әдістемелік негіздері.....	279
<i>Тастанбекова К.Н., Шамұратова Н.Б., Бабажанова Ж.А., Төреқұлова Д.М., Жұманова Б.К.</i> Халықтың келейлік деңгейін қысқарту үшін бюджеттен бөлінген қаражатты жоспарлау мен игеру.....	286
<i>Ералин Қ., Қожамқұлова Б., Дәулет Г.</i> Зергер Қалмырза Тасовтың этнодизайндық шығармашылығындағы ұлттық дәстүрдің жалғастығы.....	295
<i>Тебегенов Т.С.</i> Жүсіпбек Аймауытовтың драматургиясы: классикалық дәстүр және суреткерлік дүниетаным сипаты.....	300
<i>Шамахова А.</i> Роман арқауындағы тарихи кезең шындығы (Шыңғыс Айтматовтың «Ғасырдан да ұзақ күн» романы бойынша).....	305
<i>Смағұлова Г.Н.</i> Құндылықтар әлеміндегі «сұлулық» концептісі.....	311
<i>Ауелгазина Т.К.</i> Мәңгілік ел идеясы – Қазақстандық патриотизмнің түпқазығы.....	317
<i>Шойбекова Ғ.Б.</i> Дыбыстар сәйкестігінің лексикалық құрамды толықтырудағы ролі.....	321
<i>Қабдылқызы А., Бұғыбаева Ж.</i> Туынды топонимдердің нөлдік жұрнақ арқылы жасалуы.....	325

СОДЕРЖАНИЕ

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ИСТОРИИ

<i>Дербисали А.Б.</i> Наши реликвии из Марокко и Испании.....	5
<i>Камалов А.К.</i> Миссия в Советскую Азию: вице-президент США Генри Уоллес в Сибири, Узбекистане и Казахстане (1944 г.).....	17
<i>Каримова Р.У.</i> Производство тканей в Восточном Туркестане: преемственность традиций.....	22
<i>Сугралинов М.М.</i> Хазарейцы Афганистана.....	28

ВОСТОЧНЫЕ ИСТОЧНИКИ И ИСТОРИОГРАФИЯ

<i>Сагандыкова Н.Ж.</i> Ахмед Йугнеки (Югнеки).....	38
<i>Тохтабаева Ш.Ж.</i> Творческое дыхание далеких эпох.....	47
<i>Батырхан Б.Ш., Токтарбекова Л.Н.</i> Мудрые изречения Фирдоуси в поэме «Шахнаме».....	56
<i>Ошан Ж.</i> О сохранившемся древнеисторическом документе.....	60
<i>Камбарбекова Г.А.</i> «Иншай Тахир Вахид» – как источник по истории Казахстана и Центральной Азии.....	67
<i>Молотова Э.М.</i> Сведения из исторических сочинений о Бурхан ад-дин Киличе.....	76
<i>Каримова З.К.</i> Казахско-джунгарские взаимоотношения в XVIII веке в историческом сочинении «Ислам-наме» Моллы Абд аль-Алма.....	79

ЯЗЫКОЗНАНИЕ И ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

<i>Молотова Г.М.</i> Индо-арабо-иранское влияние на уйгурский фольклор.....	85
<i>Юсупов Р.К.</i> Литературная среда Восточного Туркестана начала XX века.....	90
<i>Дюсенов Б.Д.</i> Этнолингвистическая характеристика терминов о человеке в словаре «Китаб ад-Дурра...».....	94
<i>Масимова Х.В.</i> Категория залога, времени и степени в письменных памятниках.....	99
<i>Баратова Ш.Б.</i> Особенности развития рифмы в современной казахской и уйгурской поэзии.....	106

СОВРЕМЕННАЯ ВОСТОКОВЕДНАЯ МЫСЛЬ

<i>Джалилов З.Г.</i> Хариджизм: к истории генезиса и развития радикального исламизма.....	111
<i>Мансурова А.С.</i> Религиозная толерантность и религиозный диалог в условиях глобализирующей реальности.....	117
<i>Байдаров Е.У.</i> Роль узбекской этнической группы в этносоциальном и этноконфессиональном разрезе казахстанского общества.....	126
<i>Дуйсен Г.М.</i> Перспективы сотрудничества в индустрии туризма и рекреации Центральной Азии и Индии: условия и ресурсы.....	135
<i>Шаймарданова Н.Ж.</i> Ретроспектива японо-корейских отношений в контексте существующих разногласий и противоречий.....	142
<i>Руденко Е.И.</i> Глобальная южно-азиатская диаспора: формирование, классификация, значение.....	147
<i>Хаджиева Г.У.</i> Теоретические аспекты исследования социально-экономической модернизации развивающихся стран.....	155
<i>Мадалиева Ж.К.</i> Мифология в исторической динамике культуры.....	162

ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

<i>Муратбекова А.М.</i> Территориальный спор в китайско-индийских отношениях.....	169
<i>Конырбай А.Р.</i> Формирование Нового Шелкового Пути: экономический потенциал и перспективы для Казахстана.....	176
<i>Батенова А.Ж.</i> Политическая модернизация Японии (1797–1912 гг.).....	186
<i>Мукатова А.М.</i> Примордиалистский подход в изучении концепта идентичности: историографический аспект.....	192
<i>Аубакир А.</i> Некоторые аспекты этносемантики в древнетюркской традиции.....	196

* * *

<i>Сапарбаев Б.А., Кокенова А.Т., Абилкасым А.Б.</i> Государственная поддержка инновационной деятельности как фактор роста эффективности национальной экономики в условиях глобализации.....	203
<i>Абикаева М.</i> Перспективы развития энергетики и потенциал энергосбережения в Республике Казахстан.....	207
<i>Алауханов Е.О.</i> Пути развития отечественной криминологии. Достижения и проблемы.....	211
<i>Альмурзаева Б.К., Кубиева В.А., Салиш С., Сагиева А.Т.</i> «Качество образования»: основные подходы и трактовки.....	215
<i>Аюпова З.К., Кусаинов Д.У.</i> О месте и роли здравого смысла в становлении мировоззрения.....	220
<i>Досжан Р.К.</i> Идеи знания и труда в творчестве Абая Кунанбаева в воспитании молодежи.....	227
<i>Егембердиева С.М., Абдраманова Г.К., Есмагулова Н.Д.</i> Социально-экономические проблемы Казахстана и Польши в условиях интеграции.....	231

<i>Жанакова Н.Т.</i> Освоение целины и судьба казахского языка.....	238
<i>Байбекова М.М., Анарбаев З.З.</i> Роль психологической службы в Республике Казахстан.....	243
<i>Картаева Т.Е.</i> Чигирь – водоподъемное устройство и его объект использования.....	247
<i>Кокенова А.Т., Агмасова Г.С.</i> Основные направления развития моделей социальной защиты.....	254
<i>Нахытбекова Э.И.</i> Актуальность использования проектных методов обучения на уроках английского языка.....	260
<i>Ералин К., Кожамкулова Б., Исаева Н.</i> Этнодизайнерское творчество мастера по керамике Абая Рысбекова.....	163
<i>Тебегенов Т.С.</i> Социальные противоречия в пьесах Жусипбека Аймауытова.....	266
<i>Шамахова А.</i> Жизненная правда на примерах красочного изображения времени и фантазий (по роману Чингиза Айтматова «Плаха»).....	274
<i>Кокенова А.Т., Агмасова Г.С.</i> Методические основы оценки инновационного потенциала.....	279
<i>Тастанбекова К.Н., Шамуратова Н.Б., Бабажанова Ж.А., Турекулова Д.М., Жуманова Б.К.</i> Планирование и освоение бюджетных средств, выделенных на сокращение уровня бедности населения.....	286
<i>Ералин К., Кожамкулова Б., Даулет Г.</i> Приемственность национальных традиций в этнодизайнерском творчестве ювелира Калмырзы Тасова.....	295
<i>Тебегенов Т.С.</i> Драматургия Жусипбека Аймауытова: классические традиции и художественное мировоззрение.....	300
<i>Шамахова А.</i> Историческая правда в сюжете романа (по роману Чингиза Айтматова «И дольше века длится день»).....	305
<i>Смагулова Г.Н.</i> Особенности фразеологической репрезентации концепта «красота» в казахском языке.....	311
<i>Ауелгазина Т.К.</i> Идея Мәңгілік ел – как основа казахстанского патриотизма.....	317
<i>Шойбекова Г.Б.</i> Роль чередования звуков в пополнении лексического состава.....	321
<i>Кабдылқызы А., Бугыбаева Ж.</i> Образование производных топонимов с помощью нулевого аффикса.....	325

CONTENTS

TOPICAL ISSUES OF HISTORY

<i>Derbisali Abdsattar</i> . Our relics from Morocco and Spain.....	5
<i>Kamalov A.K.</i> Mission to the Soviet Asia: the Vice President of the United States Henry Wallace in Siberia, Uzbekistan and Kazakhstan (1944).....	17
<i>Karimova Risalat</i> . Production of fabrics in the East Turkestan: the continuity of traditions.....	22
<i>Sugralinov Marlen</i> . Hazaras of Afghanistan.....	28

EAST SOURCE STUDY

<i>Sagandykova Nagima</i> . Ahmed Yugneki (Yugneki).....	38
<i>Tokhtabayeva Shayzada</i> . Creative breath of far eras.....	47
<i>Batyrkhan B.Sh., Toktarbekova Laura</i> . The Wise Sayings of Firdausi in «Shahname» Poem.....	56
<i>Oshan Zhanimkhan</i> . About the remained drevneistoricheskyy document.....	60
<i>Kambarbekova Gallia</i> . «Insha Tahir Waheed» – as a source on the history of Kazakhstan and Central Asia.....	67
<i>Molotova Elvira</i> . Data from historical compositions about Burkhan a hell dynes Kilich.....	76
<i>Karimova Zulfiyam</i> . Kazakh джунгарские relationship in the XVIII century in historical composition of "Islam-name" Malls Abd al-Alma.....	79

LINGUISTICS AND LITERARY CRITICISM

<i>Molotova Gulbahrem</i> . Indo-Arab-Iranian influence on the Uigur folklore.....	85
<i>Yusupov Rakhimzhan</i> . Literary environment of Eastern Turkistan in the beginning of the XX century.....	90
<i>Dyusenov Bagdat</i> . Etnolingvisticheskaya the characteristic of terms about the person in the dictionary "Kitab ad-Durra...".....	94
<i>Masimova Halminam</i> . Category of mortgage, to time and degree in writing monuments.....	99
<i>Baratova Shairyam</i> . Features of development of a rhyme in modern Kazakh and Uigur poetry.....	106

THE MODERN EAST THOUGHT

<i>Jalilov Zaur</i> . Haridzhizm: the history of genesis and development of radical islamizm.....	111
<i>Mansurova Asseli</i> . Religious tolerance and religious dialogue in the conditions of the globalizing reality.....	117
<i>Baydarov Erkin</i> . The role of the Uzbek ethnic group in the ethno-social and ethno-confessional context of Kazakhstan's society.....	123
<i>Duisen M. Galymzhan</i> . Prospects for Cooperation in the Travel and Tourism Industry of Central Asia and India: Conditions and Resources.....	135
<i>Shaimardanova Nazigul</i> . Retrospective of Japanese-Korean Relations in the Context of Differences and Contradictions.....	142
<i>Yelena I. Rudenko</i> . Worldwide South Asian Diaspora: Emergence, Classification, Significance.....	147
<i>Khadzhiyeva Gulzhahan</i> . Theoretical aspects of research on socio-economic modernization of developing countries.....	155
<i>Madaliyeva Zhanyl</i> . Mythology in historical dynamics of culture.....	162

YOUNG SCHOLARS RESEARCHES

<i>Muratbekova Albina</i> . Territorial disputes in the China-India relations.....	169
<i>Adilet R. Konirbay</i> . The formation of New Silk Road: economic potential and perspectives for Kazakhstan.....	176
<i>Batenova Alua</i> . Political modernization of Japan (1797–1912).....	186
<i>Mukatova Aliya</i> . Primordial approach to the study of the concept of identity: historiographical aspect.....	192
<i>Armand Aubaquir</i> . Some aspects of ethnosemantics in drevnetyurksky tradition.....	196

* * *

<i>Saparbaev B.A., Kokenova A.T., Abilkasym A.B.</i> State support of innovative activity – as factor of growth of efficiency of national economy in the conditions of globalization.....	203
<i>Abikayeva M.</i> Prospects of development of energy and potential of energy-savings in Republic of Kazakhstan.....	207
<i>Alaukhanov E.O.</i> The way of development of criminology. Achievements and challenges.....	211
<i>Almurzayeva B.K., Kubiyeva V.A., Salish S., Sagiyeva A.T.</i> «Quality of education»: basic approaches and interpretations.....	215
<i>Ayupova Z.K., Kussainov D.U.</i> About the place and role of the common sense in the formation of outlook.....	220
<i>Doszhan R.K.</i> The ideas of knowledge and work for youth education in the oeuvre of Abay Kunanbaev.....	227
<i>Yegemberdieva S.M., Abdramanova G.K., Yesmagulova N.D.</i> Social and economic problems of Kazakhstan and Poland in integration conditions.....	231
<i>Zhanakova N.T.</i> Mastering of virgin soil and fate of Kazakh.....	238

<i>Baybekova M.M., Anarbayev Z.Z.</i> A role of psychological service in the Republic of Kazakhstan.....	243
<i>Kartayeva T.Ye.</i> Chyhir – water-lifting device and its use of the object.....	247
<i>Kokenova A.T., Agmasova G.S.</i> Main directions of development of models of social protection.....	254
<i>Nakhypbekova E.</i> Relevance of using project methods at the English lessons.....	260
<i>Yeralin K., Kozhamkulova B., Isaeva N.</i> Ethnodesigner art of ceramic master Abai Rysbekov.....	263
<i>Tebergenov T.S.</i> Social contradictions in the plays of Zhusipbek Aymaulytov.....	266
<i>Shamakhova A.</i> A true example of colorful images and fantasies (based on the novel of Chingiz Aitmatov "Block").....	274
<i>Kokenova A.T., Agmasova G.S.</i> Methodical bases of the assessment of innovative potential.....	279
<i>Tastanbekova K.N., Shamuratova N.B., Babazhanova Zh.A., Turekulova D.M., Zhumanova B.K.</i> Planning and mastering of budgetary funds allocated on reduction of poverty level of the population.....	286
<i>Yeralin K., Kozhamkulova B., Daulet G.</i> Succession of national traditions in the ethnodesign art of jeweler Kalmyrza Tasov.....	295
<i>Tebergenov T.S.</i> Dramaturgy of Zhusipbek Fymaulytov: classic traditions and artistic outlook.....	300
<i>Shamakhova A.</i> Historical truth in the plot of the novel (based on the novel by Chingiz Aitmatov "Day lasts more than a hundred").....	305
<i>Smagulova G.N.</i> Features frazeologičeskoj representation of the concept of "beauty" in Kazakh language.....	311
<i>Auelgazina T.K.</i> the idea of the eternal people - as the basis of the Kazakhstan patriotism.....	317
<i>Shoibekova G.</i> The role of changing voices in enlarge of lexical composition.....	321
<i>Kabdylkzy A., Bugybaikyzy Zh.</i> The formation of derivative toponyms by using zero affixation.....	325

**PUBLICATION ETHICS AND PUBLICATION MALPRACTICE
IN THE JOURNALS OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan implies that the work described has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the originality detection service Cross Check <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan.

The Editorial Board of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайте:

www.nauka-nanrk.kz

social-human.kz

Редактор *М. С. Ахметова*

Верстка на компьютере *Д. Н. Калкабековой*

Подписано в печать 04.02.2015.

Формат 60x881/8. Бумага офсетная. Печать – ризограф.

21 п.л. Тираж 2000. Заказ 1.